

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

A1 TÜRK DİLİ VE YAZINI DERSİ UZUN TEZİ

‘KAYIP ŞEHİR’ İSTANBUL’UN DÖRT YÜZÜ

Danışman Öğretmen: Işıl Çırakoğlu

Öğrencinin Adı: Öykü

Soyadı: Talı

Numarası: D1129053

Ödevin Sözcük Sayısı: 3999

Araştırma Konusu: Oya Baydar’ın Erguvan Kapısı adlı yapıtındaki figürlerde “arayış” kavramı nasıl işlenmiştir?

Tez konusu bulmaktan ümidimi kestiğim zaman, beni ‘Erguvan Kapısı’yla tanıştıran İrem Kıratlıoğlu’na ve tezimi yazdığım süreçte, desteği ve yardımlarıyla beni hiç yalnız bırakmayıp, bitmek bilmeyen sorularım ve dertlerime çözüm bulan Işıl Çirakoğlu’na sonsuz teşekkürlerimle...

ÖZ (ABSTRACT):

IB programı A1 dersi kapsamında, uzun tez olarak hazırlanan bu çalışmada, Oya Baydar'ın Erguvan Kapısı adlı yapıtında, yaşamlarını anlamlandırma çabası nedeniyle değişik arayışlara yönelen odak figürlerin, arayış süreçleri incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde, yapıtın kurgusu ve figürlerin yaşamlarından söz edilmiş ve bunlar çalışmada değinilecek aidiyet sorgulaması, aile ve yabancılaşma gibi olgularla ilişkilendirilmiştir. İkinci bölümde, figürleri arayışa yönelten etmenler, arayış süreçleri ve sonuçları; ayrıntılı inceleme ve karşılaştırma yöntemiyle çözümlenmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, aile olgusunun eksikliğinin, figürleri yalnızlık duygusu ve aidiyet sorgulamasına ittiği görülmüştür. Figürlerin uzamlarına, zamanlarına ve geldikleri çevrelere yabancı oldukları belirlenmiştir. Yapıtta, karakterlerin arayış süreçlerinin 'ev', 'dil', 'sınıf' ve 'dinginlik' kavramlarıyla somutlanmasına rağmen; karakterlerin aileleri, geçmişleri ve bulundukları koşullar göz önüne alındığında; temelde 'öz', 'kimlik', 'huzur', 'dinginlik' ya da 'aidiyet' arayışında oldukları görülmüştür. Yapıtta figürlerin ve bu olguların bütünsellik içinde anlatılmasına rağmen, her figür ayrı bir bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

(140 sözcük)

İÇİNDEKİLER

I.GİRİŞ:	1
II. ERGUVAN KAPISI VE KARAKTERLERİN ARAYIŞLARI	2
II. I.ÖZ ARAYIŞI VE TEO:.....	2
II. II. KİMLİK ARAYIŞI VE DERİN:	4
II. III HUZUR VE DİNGİNLİK ARAYIŞI VE ÜLKÜ:.....	7
II. IV. AİDİYET ARAYIŞI VE KEREM ALİ:	10
III. SONUÇ:	13
IV.KAYNAKÇA:	15

Araştırma Sorusu: Oya Baydar'ın Erguvan Kapısı adlı yapıtındaki figürlerde “arayış” kavramı nasıl işlenmiştir?

I.GİRİŞ:

Oya Baydar, ‘Erguvan Kapısı’ adlı yapıtında Bizans surları, gizemli kapıları, salkım salkım mor erguvanları, bir kutu dolusu gazete haberi, ölü çocukları, kurbanları, ölüm oruçları, devrimi, insanıyla var olan, arayış şehri İstanbul’u yansıtmaktadır. Yapıtta dört farklı karakterin yollarının kesişmesi, onların inançlarına, amaçlarına yön vermelerinde etkili olmuştur.

Oya Baydar; ‘Erguvan Kapısı’yla yaşamlarını anlamlandırma çabası içindeki dört karakterle; onların toplumdaki yerlerini ve bireysel çatışmalarına yön veren; yabancılaşma, aidiyetsizlik, yalnızlık ve aile konularını irdlemiştir. Farklı yaşamlarının kesişmesiyle; karakterlerin yaşamında gerçekleşen değişiklikler de bu kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Yapıtta, küçüklüğünde terk etmek zorunda olduğu İstanbul’a, bir el yazmasının peşinden dönen, otuzlu yaşlarda bir bizantolog Teo; adeta âşık olduğu babasının ölümünün ardından, yaşadığı burjuva düzenini geride bırakarak, varoşlarda kurduğu yaşamında, dehşet verici gerçeklerle karşı karşıya kalan yirmili yaşlardaki Derin, oğlunu bir çatışmada kaybeden zamanının aydın devrimcilerinden, bir daha asla kavuşamayacağı gençlik aşkının peşinden, kadınlığının silik izlerini arayan ellilerindeki Ülkü ve ağabeyinin ölümünün ardından, onun izinden gitmeyi seçen sol örgütün yükselen üyelerinden ‘Varoşların Devrimci Prensi’ Kerem Ali’ye kadar uzanan olaylar kurgulanmıştır.

Bireyin yaşadığı ilk çevre olan aile, kişiliğin oluşmasında en önemli etmendir. Yapıttaki aile düzenlerinde sıcak olmayan ilişkiler göze çarpmaktadır. Belirli amaçlar uğruna yaşayan, hayattan beklentilerini yerine getirmek için uğraşan, hayatın koşuşturmacasına kapılmış, umursamaz ve ‘kayıp’ figürlerin; çocukları ve eşleriyle kurdukları tekdüze, yabancılaştıran, yalnızlaştıran, ‘biz’i, ‘hiç’ yapan ilişkilerinin derin etkileri bireylerin yaşamlarında görülmektedir. Yapıtta, aile yapısının bozukluğu, karakterleri, yalnızlaşmaya, aidiyet sorgulamasına, iletişimsizliğe ve yabancılaşmaya itmektedir. Ailelerindeki büyük travmalar ve kayıplardan derinden etkilenen karakterlerin kurdukları ikili ilişkilerde; bu olayların etkileri ortaya çıkmakta; zaman içinde çevrelerine, uzamlarına hatta yaşadıkları zamanlara bile yabancılaştıkları

kimliklerini kimi zaman ‘öz’, ‘kimlik’, ‘dinginlik’ kimi zamansa ‘aidiyet’ kavramları altında aradıkları, yaşamlarını anlamlandırma çabası içinde oldukları görülmektedir.

II. ERGUVAN KAPISI VE KARAKTERLERİN ARAYIŞLARI

II. I.ÖZ ARAYIŞI VE TEO:

Theodoros Zakharakis, on üç on dört yaşlarında; 1974 Kıbrıs harekâtı sebebiyle, Türkiye’yi terk edip, Amerika’ya yerleşen Rum ailenin oğludur. Babası, İstanbul’un büyük antikacılarından ve bu sebeple Teo’nun tüm çocukluğu, mozaikler, ikonalar ve mermerler arasında geçmiştir. Bir sandık dolusu değerli eşyayla Amerika’ya doğru dönülmez bir yolculuğa çıkması; Teo’ya anılarını, şehrin kokusunu, değişik tatlarını geride bıraktırmıştır. O anılar; İstanbul’a yıllar sonra geri döndüğünde, çocukluğunda şehirle kurduğu görünmez; ama sınıksız bağları ortaya çıkarmış, onu hayatının dönüm noktası olan Erguvan Kapısı’na adım adım yaklaştırmıştır.

Teo; özünü, kimliğini, ait olabileceği şehri, ülkeyi, dili aramaktadır. Ne çocukluğunun geçtiği İstanbul’a ne de Grek kökenine ait olabilen Teo; benliğini, kimliğini Bizans’la özdeşleştirmiş; İstanbul’a, elinde bir el yazmasıyla, varlığı şüpheli bir Bizans kapısı için dönmüştür. Erguvan Kapısı’nın arayışı, Teo’nun hayatının dönüm noktası olmuş; yaşamının anlamı ve amacı haline gelmiştir. Amerika’daki tekdüze yaşamından sıkılması, onu İstanbul’un erguvanlarla bezeli sokaklarını arşınlamaya; evlerine, köşklere, çocukluğuna ve anılarına gizemli ve bilinmezliklerle dolu bir yol almaya yöneltmiştir.

Teo’yu, Bizantoloji’ye, İstanbul’a ve kusursuz Meryem tasvirleri ve ikonalara yönelten ilk etmen ailesidir. On iki yaşında, antikacı babasının Kuledibi Bitpazarı’ndaki atölyesinin arkasındaki gizli odada; annesinin, babasını; atölyede çalışan bir marangozla aldattığını gören Teo’nun çocukken karşı karşıya kaldığı bu durum, onu; cinsellik konusunda düşünmeye itmiştir. Bu sorgulamaların sonucunda da Teo, saplantılı, kadınlardan uzak bir bireye dönüşmüştür. Teo, annesinin onu büyüleyen görüntüsünü ikonalarla özdeşleştirmiş, kurduğu ikili ilişkilerde ‘kadını’yla değil de annesiyle enest ilişki kurmayı düşlemiştir: *“Tasvirlerin derin, gizemli bakışlarından ve heykellerin arasına bir mermer Venüs gibi uzanmış annemin çıplak vücudundan Bizans sanatına, tarihi eser kaçakçılığından beslenen baba mesleğinin reddinden*

Bizantoloji'ye uzanan hayat çizgimin beni getirdiği yer, Erguvan Kapısı oldu.”
(Baydar, 13)

Annesine olan yaklaşımı, Teo'nun, ev sahibi Ülkü'yle kurduğu ilişkinin de temelini oluşturmuştur. Teo; ölen oğlunun ardından, kadınlığının sönmüş ateşinin peşindeki Ülkü'yü annesiyle özdeşleştirmiştir. Birbirlerine bağlılıkları, hayallerinde yaşattıkları “anne-oğul” ilişkisiyle temellenmiştir. Teo'nun ikonalar ve annesiyle şekillenen yaşamındaki asıl sorunsal, yaşadığı kimliksizlik ve ait olamamanın verdiği yalnızlık ve yabancılaşma duygusudur. İstanbul, Teo ve ailesinin belleğinde sürüldükleri şehir olarak kalmış, onlara 2000 yıldır yaşadıkları vatanlarından kovulmuşluk ve yabancılaşma hissi vermiştir. Doğduğu, büyüdüğü terk etmek zorunda kaldığı şehir; İstanbul, ne olursa olsun eski bir dosttur onun için, “büyüleyen, sarıp sarmalayan, herkesi kucaklayan ama asla teslim olmayan...” (Baydar, 146) Teo bu şehirde, viran bir kapıyı ararken; kimliksizliğinin, yersiz yurtsuzluğunun verdiği ağır hissi taşımıştır. O Rum değildir, Türk hiç değildir. Çocukluğundan kalma Türkçesi, ana dili olan Rumcasının yerine, kendi içine çekilip çevreden kopmak istediğinde kullandığı İngilizcesi ve Amerikan kimliği söz konusudur: Babasının aile içindeki konuşmalarıyla, yaratmaya çalıştığı Grek bilinci; Teo'da oluşmamış, ona kimliksizlik duygusunu vermiştir. “O hikayeler, babamın sandığı gibi milli kimlik, Grek bilinci, kavmime aidiyet gibi duygular yerine; bana kabuslar, bir de garip bir kimliksizlik ve ürkeklik kazandırmıştı.” (Baydar, 263)

Teo'nun aidiyetsizliği, ev arayışıyla somutlanmıştır. Kapıyla beraber evim diyebileceği yeri arayan Teo, kapının evine açıldığı inancını taşımıştır. Baydar'ın Erguvan Kapısı biçimde somutladığı bu anlam arayışında; kapı, eve ve öze varışı simgelemiştir. Teo'nun evi, ona göre Bizans'tır, Bizans'ın efsanesi, Konstantinopolis ya da zamanı şaşmış İstanbul'dur. Teo; arayışı süresince, kimi zaman umutsuz, kimi zaman şüpheci, kimi zamansa iyimser bir tutum sergilemiştir. Bu süreç; Teo'nun iç hesaplaşmaları, kendini sorgulaması ve arayış sürecinin anlamını ve varacağı noktayı irdelemesi üzerinden okura sunulmuştur. Ona göre, aramak, bulmak kadar önemlidir ve sonuç elle tutulur olmasa dahi, bu süreçte kendine dair keşfettikleri, benliği ve kimliğindeki açılmamış kapıları açmak, çözülmemiş düğümleri çözmektir.

Yapıttaki arayışının sonunda, evine, özüne, kendine varan Teo; ölümüyle kendi fiziksel sonuna ulaşırken; aslında kendi ve “kayıp şehrin ruhu”nu ebedi huzura ve dinginliğe ulaştırmıştır. Teo Erguvan Kapısı'nın arayışı sürecinde, Ülkü'yü de,

ilişkilerini de tüketmiştir. Annesinin mermer heykel vücudunu unutmuş, cinsel saplantılarını geride bırakmıştır. Kapının gizemiyle beraber, el yazması da çözülmüştür. Erguvanlarla bezeli Bizans'ın günah kapısını betimleyen şiir, Teo'nun hayatının aynası olarak düşünülebilir.

*“Hangi suları aşmış, kaç mevsimdir yollarda/Kaç ağaca asılmış kaç çarmıha gerilmiş
Yorgun, yaban, lanetli, yolun sonuna gelmiş/Hazret mi, Yahuda mı, o ebedi kurban
mı*

Kurtarmak için kayıp ruhunu şehrin/Günah kapısını erguvanla beziyor” (Baydar, 457)

Şiirde, arayış içindeki bir yolcudan bahsedilmektedir: Teo, birçok deneyim kazanmış, ‘çarmıha gerilmiş, ipe asılmış’ sözlerinde de yansıtıldığı gibi Ülkü uğruna ağır bedeller ödemiştir. Yolun sonuna gelmiş, Yahuda, Hazret ya da ebedi kurban olarak betimlenen bu yolcu; zor, yorucu bir süreç geçirmiş, insanlıkla bağdaştırılmış ve şehrin kayıp ruhunu kurtarma görevi, yine onun sırtına yüklenmiştir. Görüldüğü gibi, yolcu Teo’yu ve bahsedilen ‘lanetli’ yolsa Erguvan Kapısı arayışını ve Teo’nun İstanbul’da geçirdiği süreci göstermektedir. Teo da ait olduğu “öz ve ev” arayışında, Konstantinopolis’in ve kendi kayıp ruhuna açılan Erguvan Kapısı’na ulaşip, arayışını sonlandırmıştır.

II. II. KİMLİK ARAYIŞI VE DERİN:

Derin, oldukça zenginlik içinde geçen çocukluğunda; Fransız Yahudisi dadısının kollarına atılarak; içki kadehlerinin arkasında kaybolan ilgisiz anneyle normal baba-kız sevgisini aşan bir sevgiyle sevdiği; sürekli iş gezilerine giden, evden uzak, bürokrat babasıyla büyümüştür. Gözünü iş ve kariyer hırsı bürümüş, derin devlete saplanmış, meşgul bir babanın verebilecekleri; süslü elbiseler, bebekler, deniz kabağundan kolyeler, saç tokaları, oyunlar ve geçen zamanların ardından kısa, sıcak bir kucaklaşmayla sınırlı kalmıştır.

Babasına bağlı bir genç kızın, onu Paris’te kaybettikten sonra düştüğü boşluk ve baba figürünün arayışı yadsınamayacak kadar önemlidir. Yalnızlaşma duygusunun temelindeki ‘aile’ kavramının ve yol gösterici anne figürünün noksanlığıyla, yeni hayatında babasının gençlik aşkı Ülkü’yü benimsemesi ve ikili ilişkilerde kendinden yaşça büyük olan Teo’yla Turgut Ersin’i seçmesinde; çocukluğundan beri hissettiği

boşluğun etkisi göze çarpmaktadır: *“İçimde, göğsümün tam orta yerinde, kedinin bile dolduramadığı derin, karanlık bir boşluk; çocukluğumdan beri tanıdığım o anlamsızlık ve yalnızlık duygusu...”* (Baydar, 175)

Derin’in hissettiği yalnızlık ve yabancılık duygusunun temelinde, çevresine ve bulunduğu mekanlara ait olamaması da bulunmaktadır. Babasının önerisiyle okuduğu Lozan’a, Ankara’da annesinin alkolikliği ve yalnızlığının sindiği kasvetli ve soğuk evlerine, İstanbul’un, birbirinden farklı yüzleri ve karşısına çıkardığı insanlarına yabancıdır Derin. Kendisini, *“Ankara da İstanbul kadar, Lozan kadar yabancıydı bana. Üç kentin de yabancısıyım.”* (Baydar, 38) diye tanıtan Derin, bunun nedenini de çevrede aramaktadır: *“Bizler ve benim çevremizin çocukları birer yarış atı gibi yetiştiriliriz. (...) Kimimiz gece hayatına, uyuşturucuya, satanizm benzeri tarikatlara falan sığınırız korkularımızı yenmek için, çözümü kendimizi şu veya bu biçimde yok etmekte buluruz. Tek tük benim gibiler çıkar, çoğunlukla rastlantıyla... Başka bir çıkış arayanlar yani.”* (Baydar, 335-6)

Derin, paramparça ailesinden, şımarık ve tatminsiz çevresinden, korumalı lüks villalardan, Lozan, Ankara ve İstanbul’dan, sahip olamayacağı aşkından, çocukluğundan beri içini kemiren boşluktan, saplantılarından, babası ve Ülkü’nün oğlu Umut’un ölümü arasındaki bağdan ve Kerem Ali’den uzaklaşmanın; kendini, kendine kanıtlayabileceği yeni bir kimlik ve dile kavuşabileceği hayatın arayışındadır; çünkü o çevresindekilerin aksine, ‘miş’ gibi yapmadan yaşamak istemektedir: *“Geçmiş saplantılardan, hatta babamdan bile kurtulmak, kendimi bulmak, kendimle barışık yaşamak, amacı, anlamı olan bir hayat istiyorum. Mış gibi yapmak istemiyorum.”* (Baydar, 214)

Derin, ailesinin etkisiyle genç yaşta tek başına durmak, kendi kararlarını vermek ve hayata tutunmak zorunda kalmış; işe yaramak, kendini aşmak ve kendiyle barışmak amacıyla arayışa sürüklenmiştir. Arayışında, birçoğu babasına dair olan pek çok yanıtlanmamış soruyla karşılaşmıştır; kendi yolunu bulmaya çalışmıştır. Umut’la başladığı arayışında, kendini tahmin edemeyeceği mekânlarda, farklı kişilerle, uçlardaki yaşamın içinde bulmuştur. Çocukluğundan beri içindeki boşluğu Umut’a dair ipuçlarıyla doldurabileceğine inanmış, Ülkü’ye tüm içtenliğiyle sorduğu *“Umut gerçekten kimdi?”* sorusuyla bir gecekondu mahallesine sürüklenmiştir. Umut

'gerçekten' kardeşidir Derin'in, Arın Murat'ın hiç tanımadığı, ölümüne sebep olduğu gayrı meşru çocuğu... Aynı buğulu gözler, aynı ifadeler... Derin, o buğulu bakışlarıyla; hayatında yeni bir dönemece girmiştir.

Derin'in uçlardaki yaşamı, Paris'te babasının ölümünü öğrenmesi ve Ülkü'yle tanışmasıyla başlamıştır. Ülkü'nün bir baskında ölen oğlu Umut'un peşine, babasının ölümüne dair sırları çözmek amacıyla düşen Derin; Umut'la beraber ölen, gecekondu mahallesinden arkadaşının evine gitmiş ve kardeşi Kerem Ali'yle tanışmıştır. Kerem Ali'yle birçok ipucunun ardından İstanbul'u, tepelerini, değişik yüzlerini tanımaya başlayan Derin, yine onun sayesinde varoşlardaki sol örgütün parçası olmuş, aşktan yoksun birliktelikleri nedeniyle, o tepelere taşınmıştır. Tüm bunlara rağmen, Kerem Ali hayatının değil, sadece arayışının bir parçası olmuştur: *"Bir ayağını suyun bir kıyısına ötekini öte kıyısına basarsan, su alır seni götürür," demişti. 'Öbür taraftan bıktım, kusma geldi. Bu tarafa geçiyorum. Gemileri yakıyorum.'*(Baydar, 244)

Zengin çevreden, varoşlara ölüm oruçları döneminde taşınan Derin kendi kimliğini ve dilini aramaktadır aslında. Başta, sadece babasına dair soruları yanıtlamak için arayışa yönelmiştir. Varoşlarda kurduğu hayatı, sorumluluğunu aldığı küçük Umut ve kedisi Feliks'le arayış; hayatının, benliğinin bir parçası olmuştur. Arayışlarının tükenmemesi, huzursuz ve tatminsiz bir birey olduğu düşüncesini desteklemektedir. Derin, varoşlarda geçirdiği zamanın sonlarına doğru; babasının derin devlete saplanmış, elleri kanlı bir bürokrat olduğunu öğrenmiştir. Aslında Arın Murat, devlette emin adımlarda bürokrasi merdivenlerini tırmanırken, hiç tanımadığı oğlu Umut'un ölümüne dahi sebep olmuştur. Derin, tüm bunları bir yap-bozun parçaları olarak bulup birleştirmiş, babasının günahlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Babasını bu denli yücelten ve seven bir genç kadın için sırtlandığı yük hayli ağır olmuştur. Üstelik o, bunu farkındadır: *"Belki bunca yıl yaşadığım steril çevreye, kırılmaz buruşmaz düzene inat, belki 'beyaz Türk'lüğümün bedelini, babama bulaşan kanın kefarecini ödemek için; evet tam da bunun için."* (Baydar, 412) Bedel ödemesinin nedenini babasında arayan Derin, seçimlerini belirleyicisinin de babası olduğunu düşünmektedir: *"Belki de beni sizin oralara çeken, 'devrimci bacı' yapan, Güldalı'nın kondusuna getiren, hatta sana yakınlaştıran neden buydu; kendimi ispatlayarak babamın günahlarından kurtulma, bu arada da babamı kurtarma umudu."* (Baydar, 463)

Derin, ne “kanın kanla yıkandığı” tepelere ne de burjuva sohbetlerinin yapıldığı lüks villalı semtlere ait olabilmiş, onların dillerini benimseyebilmiştir. Varoşların bitmek bilmeyen eylemleri; ölüm oruçları arasında; bir türlü alışamadığı bir hayatın esiri olmuştur. Ölümü, varoşların duygusunu, sesini ve isyanını öğrenmiştir. Ancak *“Onların yanında olmakla kalmayıp onlardan biri olmayı, kendini orada bulmayı istemişti Derin. Bir meydan okumaydı, karşı kıyıya atlayabilme, ötekilikten kurtulma umuduydu. Yenilmişti.”* (Baydar, 437)

İki çevre arasında sıkışıp kalan, bir tarafa bağlanamayan Derin, sonunda babasının boşluğunu doldurabileceğine inandığı Turgut Ersin’e tutunmuştur. Yapıtın başından beri baba figürünü ve dilini arayan Derin, hayatının bir başka dönüm noktasında, son sığınağı Turgut Ersin’le yol almıştır. Çevresi ve kendisiyle bir savaş içindeki Derin, başta babası olmak üzere tüm çevresinin günahlarının bedelini ödemeye, ‘öteki’ dünyaya geçip, yaşamının anlamını bulmaya çalışmıştır. Tüm bu çabasına rağmen, benliğini bulamamış, sonu gelmeyen arayışına devam etmiştir. *“Farklı zamanların, farklı yerlerin, farklı yaşamların dillerinin tümünü birden konuşmaya çalışırken ve dilden dile atlarken, kendi dilimi kuramamanın boşluğu.”*(Baydar, 422) Bu boşluk ve dil arayışından bunalmış olan Derin, artık yaşamına ve bu arayışına daha farklı bir yön vermek istemektedir. Turgut Ersin’le beraber kuracakları, çevreden bağımsız, kendilerine has yeni bir dille... *“En başta sorduğun sorunun cevabını istersen, ‘evet’, galiba benim de yeni bir dile ihtiyacım var. Nasıl bulacağımı bilmiyorum, ama en azından denemek istiyorum.”*(Baydar, 424)

II. III HUZUR VE DİNGİNLİK ARAYIŞI VE ÜLKÜ:

Ülkü, özünün arayışında olan Teo ve kimlik yaratma çabasındaki Derin’den farklı bir karakterdir. 50’li yaşlarında, aydın bir kadın olan Ülkü, geçmişinden bugüne getirdiği fırtınalı aşkıyla, anılarıyla ve pişmanlıklarıyla yaşamaktadır. Gençliğinde, zenginliğiyle ve buna bağlı sınıfsal üstünlüğüyle yansıtılan Arın Murat’la büyük aşk yaşayan Ülkü’nün, Arın Murat’ın annesinin karşı çıkması sebebiyle bu ilişkiyi sonlandırmak durumunda kaldığı yapıttan anlaşılmaktadır. Ne var ki bu ilişki, sürekli kendini anımsatacak büyük bir iz bırakmıştır: Bu ilişkiden doğan Umut, Ülkü’yü annelik kavramı konusunda sürekli bir sorgulamaya itmiş ve bu sorgulama oğluyla nitelikli bir ilişki kuramama ile de birleşince onda büyük bir düş kırıklığı ve pişmanlık

yaratmıştır. Bunun temelinde Ülkü'nün arayışlarını siyasi anlamda da sürdürmesi ve oğlu sekiz yaşındayken ülkeyi terk etmesi yatmaktadır. Ülkü'nün 'büyük solcu' Ömer Hoca'yla evlenmesi onu, sol hareketin bir parçası haline getirmiştir.

Ülkü'nün, 12 Eylül darbesiyle, Umut'u annesine bırakıp Rusya'ya kaçıışı; hayatının en büyük keşkesini beraberinde getirmiştir. Annesinin siyasi kimliği ve Umut'un yaşamında yer edinememesi; Umut'u terk edilmişlik, güvensizlik, yalnızlık duygularıyla yüz yüze bırakmıştır. Birbirlerini tanımadan geçirdikleri onca yılın ardından, annesinin yanına, Fransa'ya giden Umut; annesiyle birlikte oturmak durumunda kalmıştır. Orada beraber geçirdikleri zaman; birbirlerinden iyiden iyiye koptuklarının ve artık yabancı bireyler olduklarını göstermektedir: *“Beş yıl sonra Paris'te buluştuğumuzdan beri bana ‘anne’ değil de, Ülkü diyor ısrarla.”*(Baydar, 86) Bu sözler, Umut'un annesine yabancılaştığının kanıtıdır ve bu durum Ülkü'de bir farkındalık ve beraberinde üzüntü yaratmıştır. Sorunu çözme isteğiyle eyleme geçip *“İyiydik böyle Umut. Ben senin de mutlu olduğunu sanıyordum.”* sözleriyle ortada bir sorun yokmuşçasına oğluna yaklaşan Ülkü, onun *‘İyiydik Ülkü iyiydik ve iletişimsizdik. Bu senin suçun değil.’* (...) *‘Buraya ait değilim anne. Senin dünyana, senin geçmişine ait değilim. Burada çok yalnızım ve çok sıradanım. Bırak gideyim.’*” (Baydar, 87) sözleriyle sorunun ne kadar derinleştiğini görmüş ve çözümsüzlüğe teslim olmuştur.

Ülkü; yıllar sonra bir örgüt baskınında kaybettiği Umut'un ölüsünü almaya geldiğinde artık geri dönemeyeceği gençlik aşkı ve onun yadigarı Umut'un yasını tutar; çünkü o, yaşamının anlamını ve yaşının çok gerisinde kalmış kadınlığını ararken; oğlu, oğlunun içini burkan anıları ve birkaç gazete kupürüyle baş başa kalmıştır. Bütün bir aile sahibi olamamanın, yıllardır oğlunu hiç tanımamasının, pişmanlığını yüklenmiştir omzuna. *“Sanki geçmişi yoktu, geçmişini uzak bir yerde bırakmış, bir yaşamdan başka bir yaşama atlamıştı. İki yaşamı arasındaki tek köprü, o portre diye adlandırmaya çalıştığı tanımsız şey, oğlunu kaybetmenin; hayır kaybetmenin değil, hiç bulamamış olmanın çaresiz pişmanlığı ve kederiydi.”*(Baydar, 273)

Kuşağındakiler gibi, iktidar ve ülke uğruna yaşattığı hayalleri doğrultusunda yaşamlarını şekillendiren, bu uğurda sevdiklerinden vazgeçip, 'kirlenen'lerden olmuştur Ülkü de... Bu yolda, oğlunu, gençlik aşkını; her şeyini kaybetmiş olan bu kadın, geçmiş ve geleceği arasında sıkışıp kalmıştır. Yaşamdaki tüketmişliği ve

özlemleriyle Ülkü, umudunu, özünü, yaşama dair inancını, tutkusunu ve heyecanını kaybetmiştir yıllar geçtikçe. *“Kendi yitik kuşağımın (...) çoğu üyesi gibi, benim de ne aşka, ne devrime, ne hayata yeniden başlayacak gücüm vardı. Kaybeden taraftaydım, yenilmiştim, ama en azından oyunu bırakmakta özgürdüm.”*(Baydar, 63) Ülkü’nün yapıtta okura tanıtıldığı ilk bölümlerde yansıttığı bu farkındalık, onun yaşamı boyunca sürse de onun sorunlarının üstesinden gelebilmesi için itici gücü bulmasına yetmemiş ve yapıttaki yaşamının sonlarında Ülkü benzer sözleri yinelerken bulmuştur kendini. *“Aşk uğruna devrimi, devrim uğruna aşkı gözümü kırpmadan harcayabilecek kadar tutkuluydum. Yitirdiğim öz bu. Hayır yaşlanmak değil, umudu ve geleceği yitirmek, her şeyi yaşadım, bu sonsuz tekrarlardan artık bıktım, sıkıldım duygusu.”* (Baydar, 330)

Ülkü yenilmişliğini, yaşamın başka alanlarına yansıtmış, yeni ilişkilerle yeni deneyimlere yönelmiştir. Teo ‘nun anne, onunsa oğula duyduğu ihtiyaçtan Ülkü ‘nün kadınlığının son arzularını yerine getirebileceği bir ilişki doğmuştur. *“Karanlık, derin, soğuk bir boşluk: Uzun bir yolda yürürken yol boyunca aşkı, inancı, umudu tüketmiş olmanın boşluğu.”* (Baydar, 189) olarak bahsettiği boşluğunu dolduran ilişkide, Teo, cinsel saplantılarından kurtulmuş, Ülkü ise tutkularına ihtiyacı kalmamasıyla özgürleşmiştir.

Üstüne bir sünger çekmeye çalışsa da Ülkü’nün Arın Murat’a, Umut’a ve kuşağına dair kapattığı sayfalar; Arın’ın buğulu bakışlı kızı Derin’le açılmıştır. Karşılaştıkları ilk günü, *“Dönmek istemediğimi, kimliğimi yitirme, bahasına unutmaya- hayır unutmaya değil alışmaya çünkü geçmişe unutmak edebi bir söylemden ibarettir- çabaladığım geçmişe döndüm, hikayeme ihanet ettim, onu uzattım.”* (Baydar, 64) şeklinde anlatmaktadır.

Ülkü’nün yalnızlığı ve sıkışıp kalmışlığı; ilk aşkı ve terk edişleri yaşadığı, istememesine rağmen geçmişe bir yolculuk yaptığı Erguvan Sokak’taki küçük evle yansıtılmaktadır: Ev, Ülkü’nün yaşamını, geçmişini anlamlandıran, yalnızlığını barındıran “sığınak”tır. Ülkü bunu *“tüm yitirdiklerimin ve özlediklerimin fosil müzesi olduğu için, küçük ev, gidip gidip döndüğüm bir sığınaktı.”* (Baydar, 317) sözleriyle açıkça dile getirir. Ne var ki bu ev de zamanla Ülkü’yü boğan bir ‘ölüler evi’ne dönüşür: *“Anılar evi, ölüler evi. Teo da gittikten sonra büsbütün yalnızlaşan ev...”*(Baydar, 428)

Yalnızlık, geçmiş-gelecek karmaşasından bunalarak dinginlik arayışına girerek, onu sıkı, boğan anılar ve insanlardan uzaklaşmak, ulaşabileceği son sığınağa varmak isteyen Ülkü yön vermeye çalıştığı yaşamında, Derin'e ihtiyaç duymaya başlamış, onun karşısına bir abla, bir anne ve her zaman yanında olabileceği dost olarak çıkmıştır. Derin'in gecekondusunda yaşadığı Güldalı'nın ölümüyle, onun Derin'e kalan oğlu küçük Umut'a Derin'in hatırı için bakması, hiçbir zaman geri dönemeyeceği, 'Miki'si Umut'tan sonra hatalarını telafi etmek, borçlarını ödemek ve pişmanlıklarını geride bırakmak için fırsat olmuştur: *“Günah çıkarır gibi; zamanında ödenmemiş, geç kalmış bir borcu utanç, pişmanlık ve eziklikle, gerçek alıcının mirasını öder gibi...”*(Baydar, 484)

Küçük Umut, kedi Feliks, Alzheimer hastası annesiyle eski bir dostunun bağcılık yaptığı adaya taşınıp *“yarım kalan geçmişini tamamlamak ve bu defa tüketmek için”* istemektedir Ülkü. Geçmişinden ve onu bekleyen karamsar, pişmanlıklarla dolu geleceğine inat dinginliği, ikinci şansı ve özgürlüğü seçmiştir. Çünkü ada *dinginliktir, yalnızlıktır, ulaşılmazlıktır çevreyle bağların koptuğu yerdir. Ada kaçış düşlerinin sığınma umuduna dönüştüğü topraktır, son sığınaktır...* (Baydar, 484)

II. IV. AİDİYET ARAYIŞI VE KEREM ALİ:

Kerem Ali, diğer karakterlerin burjuva ve aydın kimliklerinin aksine gecekondulu mahallesinde büyümüş varoş delikanlısıdır. Çocukken, bir örgüt baskınında kaybettiği ağabeyine çok bağlıdır. Onun örgütü seçmesi ve onu izleyen ölümü, Kerem Ali'nin içinde büyük bir boşluk yaratmıştır. Bu sebeple ağabeyinin izinden gitmeyi ilke edinmiş ve bölgenin sol örgütüne katılmıştır.

Kerem Ali, yaşamında herhangi bir çevrede yer bulma çabası içindedir. Kendi varoluşunu gerçekleştiremediğinden, yaşamının amacını da başkalarının amaçları üzerinden oluşturmuştur. Karakteri de yine örgüt çerçevesinde şekillenmiş; düşünmemeyi, sorgulamamayı ilke edinmiş bir bireye dönüşmüştür: *“Düşünmeyeceksin. Düşündükçe sorgularsın, sorgulamaya başladıkça yumuşarsın, yumuşamakla kalmayıp kafayı da yersin.”* (Baydar, 334)

Kerem Ali, yıllarca örgütün bir parçası olarak, bireysel düşünceden yoksun hale gelmiştir. Örgütte yükselmek ve ağabeyine yaraşır örgüt iradesine sahip olmak

uğruna kararlar almış, tüm hayatı boyunca içinde pişmanlığın o derin sızısını yaşatacak olan cinayeti işlemiş, aşık olduğu kadınla ilişkisine yine örgütün istediği şekilde yön vermiştir. Örgüt kararlarını hiçbir şekilde sorgulamamış, *iradesini örgüte terk etmiş*, örgütün ve liderliğin her şeyden önce geldiği düşüncesini vurgulamıştır hep. Çünkü o da, iktidar ve liderlik yolunda öncelikle, kendini kendine kanıtlamak amacındadır.

Kerem Ali, çocukluğundan beri ağabeyinin de etkisiyle “bizim” ve “öteki” kavramları çevresinde bir yaşam kurmuştur. Gecekondü mahallesi ve ona göre “öteki” olan İstanbul arasındaki eşitsizliği ve sınıf farkını kendince belirginleştirmiş ve bu çerçevede örgütün aldığı kararları “haklı savaş”larının gerekliliği olarak yorumlamıştır. Hiç umulmadık bir anda karşısına çıkan bir burjuva kızı olan Derin’e aşık olan Kerem Ali, ilişkilerinin temelini yine bu sınıfsal ayrım üzerine kurmuştur: *“Senin gibilerin dünyasında gökkuşağının bütün renklerine, her boyaya yer vardır; bizim dünyamızda siyah-beyazı aşarsan öte yana düşersin.”* (Baydar, 464) Derin, onun örgüt yaşantısı ve sınıfsal ayrım ortasında anlamlandırmaya çalıştığı hayatı üzerinde etkili olmuştur.

Kerem Ali, ait olabileceği bir sınıf arayışında önemli bir değişim sürecine girmiştir. Başta sadece bir varoş delikanlısı, sonraları örgütün üst düzey militanlarından olan Kerem Ali’nin bu değişimine en önemli iki etmen Derin ve örgüttür. Bu süreçte, Kerem Ali’nin iç dünyasının karışıklığı göze çarpmaktadır. Kendini, tüm yaşamına yön veren bu iki etmen arasında seçim yapmak, doğru yolu bulmak zorunluluğunda hissetmektedir: *“İki yıl önce, onu ilk gördüğümde tam bir varoş delikanlısıydı, birkaç ay önce Derin’i görmeye gittiğimiz gün (...) ise küstahtı, sıkı devrimci havalarındaydı. Şimdi, değişik, bambaşka, neredeyse bu çevreden.”* (Baydar, 323)

Öncelikle Derin, Kerem Ali’nin hayatındaki ilk kadındır. O, önceleri, çevresinde, örgütte olan kadınlarla beraber olma düşüncesi bile hiçbir şekilde yokken, “öteki” İstanbul’dan kapısını çalan bu burjuva kızına hemen âşık olmuştur. Derin’le, daha önce gidemediği yerlere gider olmuş, alışmadığı burjuva, aydın çevrenin ortasına düşmüştür. İlişkilerini bir bakıma “meşrulaştıran” Kerem Ali, örgütün desteği için ona da örgütte bir görev bularak, Derin’i “onlardan biri” yaparak kuşkuları dağıtmayı amaçlamıştır. Örgütte üst düzeye gelmiş, örgütü asla riske etmemeyi, her şeyden önde tutmayı ilke edinmiş bir militanın bir burjuva kıızıyla yaşadığı ilişki, onu “farklı”

kılmış, örgütte bu durumun neden olduğu güvensizliği ortadan kaldırmasının gerekliliğini beraberinde getirmiştir.

”Sen kendi etrafındaki kuşkuları benim yüzümden örgütün sana beslediği güvensizliği silmek istiyorsun. Haklısın da, örgüt günahı affetmez. Düşünmek, sormak, farklı olmak, farklıyı sevmek hep günah. Benimle ilişkin seni farklı kıldı. (...) Hep kanıtlaman gerekiyor kendini. Karakoyun, aklanmak için görevden göreve koşacak; düşünmeden sorgulamadan itaat edecek emirlere, ölecek ve öldürecek. Böylece beyaz posta bürünecek, örgütte yükselecek ve başka karakoyunların önünü kesecek.” (Baydar, 464)

Derin, Kerem Ali’nin zayıf noktası, örgüt iradesine bağlılığını bile etkileyebilecek bir karakterdir. Çoğu zaman devrimci ve sert görüntüsünün altında, Derin’e karşı hissettiği aşkı ve tutkuyu, son derece duru ve saf bir biçimde *“Tam da küçük burjuva mızımızlanmalarından sıyrılıp devrimci ahlakın çelik zırhına bürünmeyi, duygularımı gemlemeyi, yüreğimi çelikleştirmeyi başardığım bir sırada, zırhımda delik açabilecek tek kişi Derin’di. (Baydar, 247)* sözleriyle dile getirmiştir. Kerem Ali’nin iç hesaplaşmaları ve örgütü sorguladığı zamanlar cinayeti işlediği zamana ve sonrasına denk gelmektedir. Artık “illegal” militan sıfatıyla, iktidar için kirlenmeyi göze alıp almamayı tarttığı, örgüt adına işlediği cinayetin ardından günahlarının ağırlığını hissettiği görülmektedir: *“Örgütün, devrimin, davanın yüce çıkarları için öldürmek, katili kahraman yapar mı, günahıtan arındırır mı?” (Baydar, 243)*

Başta, Derin ve örgüt yüzünden yaşadığı açmazda, hem kendi hem de ait olduğu çevrenin düşüncelerini sorgulamayı, sonra yine devrimciliğe sığınıp, örgütün kurallarıyla belirlediği yolda ilerlemeyi tercih etmiştir. Onun hapse girdikten sonra örgüt sebebiyle desteklediği fikirlerden uzaklaştığı görülmektedir. Örneğin, körü körüne inandığı ölüm oruçları ve Teo’nun gizli bir ajan olduğu düşüncesi, düşünmek için sahip olduğu sınırsız zamanda aklına gelmiş ve bunları kendine itiraf edemese dahi, sorgulamıştır. Kerem Ali, yaşamda bir sınıfa ve gruba aidiyet geliştirme savaşı vermiş, varoluşunun temelini sorgulamış; geleceğe dair inançlı tutumuyla, hücre duvarlarını aşp, yaşamak istemiştir.

III. SONUÇ:

Oya Baydar'ın, Erguvan Kapısı adlı yapıtında, yaşamlarını anlamlandırma çabası sebebiyle değişik arayışlara yönelen dört figüre odaklandığı görülmektedir. Farklı kesimlerden gelen bu karakterlerin, çevrelerine ait olamamaları ve iç çatışmaları; aile kavramının gelişmemesi, aşk algısı, yabancılaşma ve yalnızlaşma sorunsalları çevresinde irdelenmiştir.

Bu teze konu olan yapıtta, bozuk aile ilişkileri, yıpranmış ilişkiler, terk edilmiş ve ölümlerle oluşan büyük travmaların; karakterlerin yaşamlarını etkileyen etmenler olduğu görülmektedir. Arayışlarını yönlendiren aile olgusu; karakterleri derin bir boşluğa pişmanlığa sürüklemiştir. Yapıtta; aile içinde yaşanan sorunlar, karakterleri, yalnızlık duygusu, aidiyet sorgulaması, iletişimsizlik ve de yabancılaşmaya itmiştir. Karakterlerin, beraberliklerinde de soğuk, duygusuz, aşktan uzak oldukları görülmüştür. Yapıtta karakterlerin uzamlarına, zamanlarına ve kendi geldikleri çevrelere bile yabancı oldukları belirlenmiş, arayışlarının ve ona bağlı kimliklerinin 'öz', 'kimlik', 'huzur', 'dinginlik' ya da 'aidiyet' olguları etrafında şekillendiği anlaşılmıştır.

Yapıtı adını veren "Erguvan Kapısı" adlı varlığı şüpheli bir Bizans kapısını bulmak için çocukluğunda terk ettiği İstanbul'a geri dönen Rum Teodoros Zakharakis'in yaşamı Amerika ve İstanbul uzamlarında şekillenmiştir. Bu karakterin asıl arayışı "ev" ve "öz" kavramlarıyla betimlenmiştir. Antikacı babanın Bizantolog oğlu olan Teo'nun; özünü, kimliğini, ait olabileceği şehri, ülkeyi, dili aradığı görülmüştür. Kapının "evine" açıldığı düşüncesini benimseyen Teo için, Erguvan Kapısı arayışının başı ve yaşamının sonu olmuştur. Erguvan Kapısı, yapıttaki en belirgin ve somutlaşmış arayıştır.

Burjuva kızı Derin'in, işe yarayabileceği ve ait olabileceği çevrenin arayışında olduğu görülmüştür. Çok sevdiği babasının ölümüyle, yabancılaşma ve yalnızlık duyguları içine giren Derin, arayışına birçok yönden başlamış, babası ve varlığını sonradan

öğrendiği üvey kardeşi Umut'un ölümlerine dair ipuçlarını aramaya koyulmuştur. Bu arayışta tanıştığı Kerem Ali'yle soğuk bir ilişki içine girmiş, onun etkisiyle, bir sol örgütün, parçası olmuş ve varoşlara taşınmıştır. 'Arayış' konusundaki tatminsizliği ve bir yere, hiçbir şekilde ait olamamasıyla, bu 'macera'sı a son bulmuştur. Yapıtın sonunda, babasına çok benzeyen bir gazeteci, Turgut Ersin'le yeni bir ilişki ve çevrelerine bağlı kalmadan yaratacakları "dil"le aidiyetsizliğine son vereceğine inanmıştır.

Ülkü, oğluna iyi bir anne olamamasından ve hiç kavuşamadığı gençlik aşkı sebebiyle, yaşadığı pişmanlık ve yalnızlık duygularıyla kurguda yerini almıştır. Gençliğinde, siyasi kimliği sebebiyle, ülküleri ve ülke geleceğine dair hayalleri karşısında yenilmiş, birçok açıdan tükenmiş, tüketilmiş olan bu karakter, geçmişinde açık kalmış sayfaları bir bir kapamak ve aradığı huzura kavuşmak için dinginlik arayışına girmiştir. Bu arayışında, bir adaya yerleşmiş, aradığı huzur ve dinginliğe bu 'son sığınak'la kavuşmuştur.

Varoşlarda, bir sol örgüt militanı olan Kerem Ali, örgütte yükselişi sürecinde, aşk ve örgüt iradesi arasında bir çatışma yaşamıştır. Kendi görüşleri oturmamış, geldiği çevre ve örgütün yönettiği düşünceleri ve yaşamında, sınıfsal ayrımla temellenen bir yaşam görüşü oluşmuştur. Bürokrat bir babanın kızı olan Derin'le yaşadığı ilişki sonucunda büyük bir değişim sürecine giren Kerem Ali, kurguladığı sınıfsal ayrım fikrini belirginleştirmiştir; çünkü ait olabileceği sınıf arayışını bu şekilde temellendirmiştir. Yapıtın sonunda, işlediği cinayet yüzünden hapse girdiğinde, örgüt iradesini sorguladığı, yaşamını devam ettirmek ve 'düşünmek' istediği görülmüştür.

IV.KAYNAKÇA:

Baydar, Oya. Erguvan Kapısı. 20. bsm. İstanbul: Can Yayınları, 2009.